

PŘIPRAVENOST BUDOUCÍCH UČITELŮ K PREVENCI A OCHRANĚ ZA MIMOŘÁDNÝCH UDÁLOSTÍ

Eva MARÁDOVÁ, Jaroslava HANUŠOVÁ

Abstrakt: Příspěvek je věnován aktuálním problémům připravenosti učitelů implementovat tematický celek Ochrana člověka za mimořádných událostí do vzdělávacích programů základních a středních škol. Předloženy jsou vybrané výsledky výzkumné studie, která se uskutečnila na Univerzitě Karlově v Praze – Pedagogické fakultě ve spolupráci s Hasičským záchranným sborem České republiky. Cílem šetření bylo sledovat úroveň informovanosti studentů učitelství v problematice ochrany za mimořádných událostí, zjistit jejich vzdělávací potřeby v dané oblasti a jejich připravenost působit na žáky v souladu s platným kurikulem. Výsledky byly využity při koncipování nově akreditovaného studijního programu Učitelství výchovy ke zdraví.

Klíčová slova: ochrana člověka za mimořádných událostí, výchova ke zdraví, vzdělávání učitelů

Vývoj vzdělávání v oblasti ochrany za mimořádných událostí

Ohrožení obyvatelstva v důsledku tzv. mimořádných událostí¹ nelze v žádné době podceňovat. Současná koncepce ochrany obyvatelstva zdůrazňuje především potřebu vzdělávání a zvyšování spoluodpovědnosti občanů za svoji ochranu. Vychází z předpokladu, že dobře informovaný člověk reálněji posuzuje nebezpečné situace, dokáže předcházet mimořádným událostem a v případě potřeby pomáhat nejen sobě, ale i ostatním.

Jak se daří tento záměr naplňovat? Při hodnocení současného stavu informovanosti obyvatelstva o možných mimořádných událostech a správných postupech v případě ohrožení je třeba vyjít z historického kontextu vývoje výuky na základních a středních školách a vysokoškolské přípravy učitelů v dané oblasti.

¹ „Mimořádná událost – škodlivé působení sil a jevů vyvolaných činností člověka, přírodními vlivy, a také havárie, které ohrožují život, zdraví, majetek nebo životní prostředí a vyžadují provedení záchranných a likvidačních prací“ (Zákon č. 239/2000 Sb., o integrovaném záchranném systému a změně některých zákonů).

V letech 1973–1991 byla Zákonem č. 73/1973 Sb., o branné výchově, ustanovena povinná výuka na základních a středních školách². V období let 1991–1997 (po zrušení branné výchovy) neprobíhala na školách žádná výuka, ani nebyla realizována příprava učitelů. V r. 1995–1997 proběhl na vybraných ZŠ a SŠ experiment s cílem ověřit, zda v rámci tehdy platných učebních osnov lze některá témata týkající se ochrany člověka za mimořádných událostí vřadit do výuky vybraných předmětů a naplnit požadované cíle, aniž by se vytvářel samostatný předmět.

V návaznosti na výsledky tohoto experimentu byl vydán *Pokyn MŠMT čj. 34776/98-22* (ze dne 4. května 1999)³, který ukládal všem školám poskytujícím základní a střední vzdělávání začlenit od 1. 9. 1999 tuto problematiku do výuky. Současně byla vydána pro potřeby učitelů metodická příručka, která obsahovala podrobnější informace a doporučení k realizaci vzdělávání v předmětné oblasti. Dle Usnesení vlády ČR⁴ a doporučení České školní inspekce byly tyto pokyny v r. 2003 Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR aktualizovány.

Na základě nového *Pokynu MŠMT (čj. 12 050/03-22) k začlenění tematiky ochrany člověka za mimořádných událostí do vzdělávacích programů* problematika ochrany člověka za mimořádných událostí byla vřazena do vzdělávacích dokumentů. Dodatkem k učebním dokumentům „*Ochrana člověka za mimořádných událostí*“, (čj. 13 586/03-22 ze dne 4. března 2003) byly platné učební dokumenty doplněny následovně: Do učebních dokumentů pro základní školy, střední školy a vyšší odborné školy a do učebních dokumentů pro speciální školy se zařazuje tematika Ochrana člověka za mimořádných událostí v rozsahu nejméně 6 vyučovacích hodin ročně v každém ročníku. Obsahová náplň výuky vycházela z metodických materiálů připravených HZS ČR.⁵ Od r. 2002 bylo pro potřeby praxe vydáno v ČR několik dalších metodických materiálů pro učitele a učebnic pro žáky ZŠ a SŠ. Příprava učitelů probíhá v posledních letech pouze v rámci kurzů celoživotního vzdělávání a za pomoci HZS krajů v jejich vzdělávacích zařízeních. Do pregraduálního studia učitelů však nebyla v této souvislosti systematicky zařazena.

Ochrana za mimořádných událostí v transformované škole

Situace se výrazně změnila v návaznosti na probíhající transformační proces ve školství. Téma ochrany člověka za mimořádných událostí je zahrnuto v rámcových vzdělávacích programech pro základní, gymnaziální a střední odborné vzdělávání.

V Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání jsou konkrétní očekávané výstupy vymezeny ve vzdělávacích oblastech „*Člověk a jeho svět*“ a „*Člověk a zdraví*“. Je zde stanoveno, že žáci by měli umět:

- uplatňovat účelné způsoby chování v situacích ohrožujících zdraví a život i v modelových situacích simulujících mimořádné události (výstup 1. st. ZŠ),

² Zákon stanovil, aby „*branná výchova byla organickou součástí výchovy a vzdělávání žáků, učňů a studentů a aby se uskutečňovala v povinném branném vyučování, v ostatních vyučovacích předmětech, v jiných formách vyučování a v zájmové branné činnosti*“.

³ Věstník MŠMT č. 6/1999.

⁴ Usnesení vlády ČR č. 11, ze dne 8. 1. 2003, k přehledu vybraných problémů k prioritnímu řešení, které byly identifikovány v průběhu řešení krizové situace vzniklé v důsledku povodní v srpnu 2002.

⁵ Podrobnější informace a doporučení předkládá především metodická příručka „*Ochrana člověka za mimořádných událostí*“, kterou v březnu 2003 vydalo MV – generální ředitelství Hasičského záchranného sboru České republiky.

- projevovat odpovědné chování v situacích ohrožení zdraví a osobního bezpečí při mimořádných událostech; v případě potřeby poskytnout adekvátní první pomoc (výstup základního vzdělávání).

Naplňování výše uvedených cílů předpokládá, že všechny školy v ČR budou do svých školních vzdělávacích programů implementovat tematický okruh *Ochrana člověka za mimořádných událostí* (v souvislosti s programem podpory zdraví na škole), a to systematicky, v návaznosti na věková specifika a potřeby žáků. Doporučuje se, aby při realizaci výuky na 2. stupni ZŠ byl jako základní prostor pro spirálovité rozvíjení problematiky využit předmět *Výchova ke zdraví*. Je samozřejmé, že nový přístup ke vzdělávání v této oblasti nepochybně bude klást zvýšené nároky na učitele jak ve fázi přípravy programu, tak i při jeho vlastní realizaci.

Výzkumné šetření

Ve snaze zjistit reálné možnosti začlenění tematiky „Ochrana člověka za mimořádných událostí“ do studijních programů pregraduálního vzdělávání pedagogů byl na UK v Praze – Pedagogické fakultě v r. 2007/8 realizován pilotní projekt, jehož výstupem je návrh studijního modulu, který po ověření na PedF UK bude nabídnut ostatním vysokým školám připravujícím učitele. Na přípravě a realizaci projektu se aktivně podílí Generální ředitelství Hasičského záchranného sboru

V rámci tohoto výzkumného projektu byly shromážděny dostupné dokumenty k problematice ochrany za mimořádných událostí: legislativní rámec, zapojení a kompetence jednotlivých resortů se zaměřením na oblast školství. Byl vypracován seznam odborných publikací, které jsou v současné době k dispozici.

Cíle a metodika orientační sondy mezi studenty učitelství

Nezbytným východiskem pro koncipování efektivního studijního programu přípravy pedagogů je objektivní posouzení současné edukační reality v oblasti ochrany za mimořádných událostí.

Se záměrem vytvořit dostatečný základ v rovině teoretické i v návaznosti na potřeby praxe byla připravena a realizována orientační výzkumná sonda zaměřená na studenty pregraduálního učitelského studia.

Cílem výzkumné sondy bylo:

- sledovat úroveň informovanosti studentů učitelství v problematice ochrany za mimořádných událostí,
- zjistit jejich vzdělávací potřeby v dané oblasti,
- posoudit jejich připravenost působit na žáky v souladu s platným kurikulem.

Předpokládali jsme, že znalosti studentů v dané oblasti dosahují minimálně úrovně 60 % (tj. že odpovědi na všechny otázky budou alespoň v 60 % správné). K vyslovení této hypotézy nás vedla skutečnost, že:

- mimořádné události se v současném světě stávají často realitou a dovednosti spojené s ochranou za mimořádných událostí jsou pro záchranu života a podporu zdraví každého člověka velmi potřebné;
- dle pokynu MŠMT byla problematika ochrany člověka za mimořádných událostí před několika lety vřazena do vzdělávacích programů základních a středních škol a lze předpokládat, že současní vysokoškoláci prošli v rámci svého dosavadního studia určitými formami vzdělávání i v této oblasti.

K ověření hypotézy byla použita merita anonymního dotazníkového šetření. Použitý dotazník byl strukturován následovně:

- informace o respondentech** (pohlaví, věk, studijní obor, dosavadní studijní kariéra),
- vědomostní test** (základem osnovy absolvovaných ZŠ a SŠ),
- možnost volně se vyjádřit** ke sledované problematice.

Charakteristika sledované skupiny respondentů

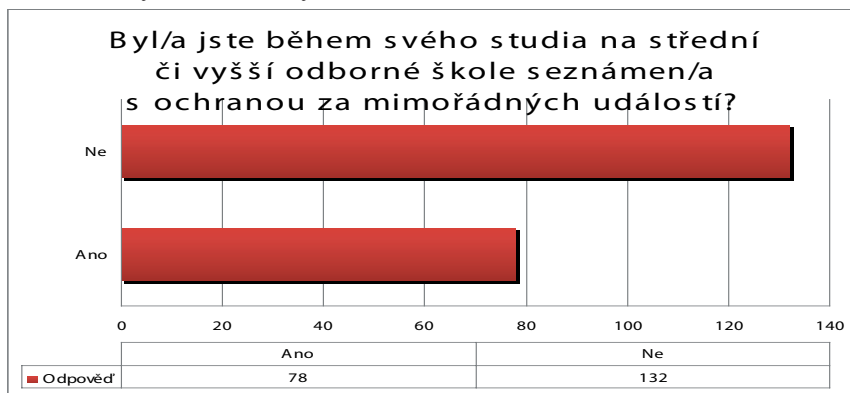
Dotazník byl distribuován v letním semestru (2007) studentům různých studijních oborů na UK v Praze – Pedagogické fakultě. Bylo získáno celkem **210 kompletně vyplněných dotazníků**. Účastníky šetření byly z 89 % ženy, zbývajících 11 % představovali muži.

Dle typu ukončeného středoškolského vzdělání **58 %** studentů/ek absolvovalo **gymnázium**, ve **33 %** šlo o absolventy **středních odborných škol**, **6 %** dotázaných ukončilo navíc **vyšší odbornou školu** (7 studentů neoznačilo žádnou z nabízených možností). Nejvíce respondentů (84 %) bylo ve věku 18–25 let.

Ze získaných údajů vyplývá, že ve sledované skupině statisticky významně převažují respondenti, kteří **navštěvovali střední školu v letech 2000 až 2005**, tedy v období, kdy formou metodického pokynu bylo všem školám uloženo začlenit do výuky tematiku „*Ochrana člověka za mimořádných událostí*“. Tato skutečnost podpořila oprávněnost stanovené hypotézy o uspokojivé informovanosti dotazovaných studentů v dané oblasti.

Absolvované vzdělávání v oblasti ochrany za mimořádných událostí

K závažným zjištěním patří informace o zkušenostech respondentů se školní výukou ochrany za mimořádných událostí.

Přestože školská legislativa od r. 2003 jednoznačně ukládá **povinnost věnovat se problematice ochrany za mimořádných událostí na všech typech základních a středních škol**, 63 % oslovených respondentů uvedlo, že **nebylo** během svého studia na střední či vyšší odborné škole seznámeno s touto problematikou.

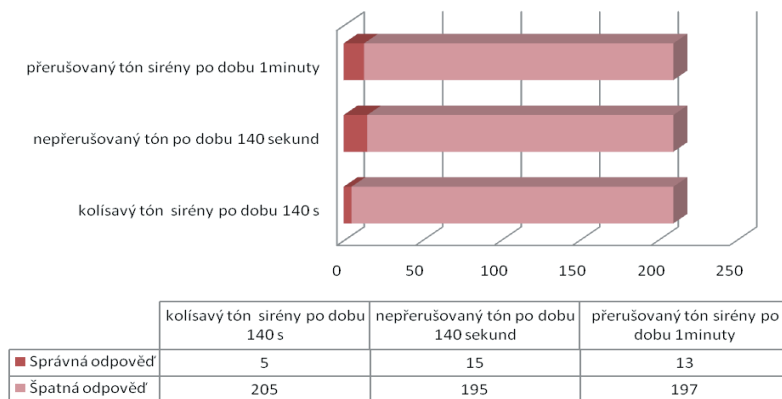
Pokud byli respondenti poučeni o problematice ochrany za mimořádných událostí, uváděli tyto předměty: občanská výchova, rodinná výchova, tělesná výchova, chemie, zdravotní či právní výchova.

Odpovědi získané v této položce dotazníku jsou alarmující. Poskytují totiž vzhled do edukační reality ve sledované oblasti a nutně vyvolávají otázky: **Věnovaly školy plnění úkolů vymezených v příslušných metodických pokynech dostatečnou pozornost?** Jak zařadily problematiku ochrany za mimořádných událostí do výuky, když si toho studenti nejsou vědomi?

Vybrané výsledky výzkumu znalostí

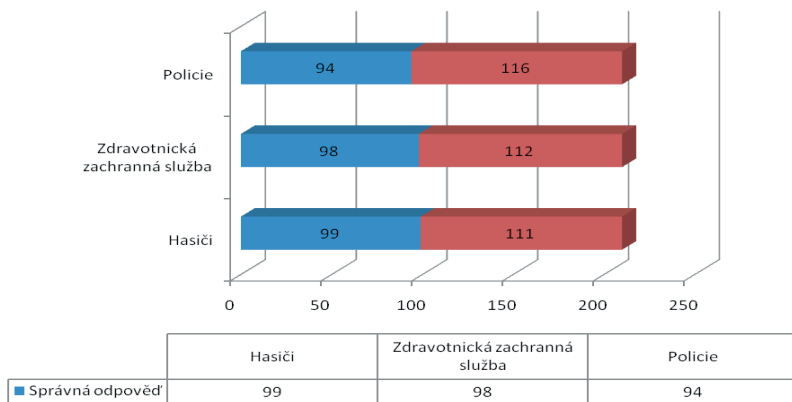
Klíčová otázka směřovala ke zjištění, zda respondenti jsou **schopni identifikovat varovný signál „Všeobecná výstraha“**. Bohužel, pouze v 5 případech (2 %) kolísavý tón sirény po dobu 140 sekund určili správně. Jelikož studenti neznali – nepoznali signály, nemohli ani správně odpovědět na následující otázku, která se týkala použití signálů.

Uved'te správné označení signálů

Bohužel, ani v dotazu na základní složky **Integrovaného záchranného systému** nelze hovořit o předpokládaných 60 % úspěšných (správných) odpovědích – viz graf. **Všechny tyto tři složky IZS uvedlo 94 (45 %) respondentů**. Zajímavé je jistě i to, že se ani v jedné odpovědi neobjevila informace o možnosti kontaktovat tísňovou linku 112 či městskou policii.

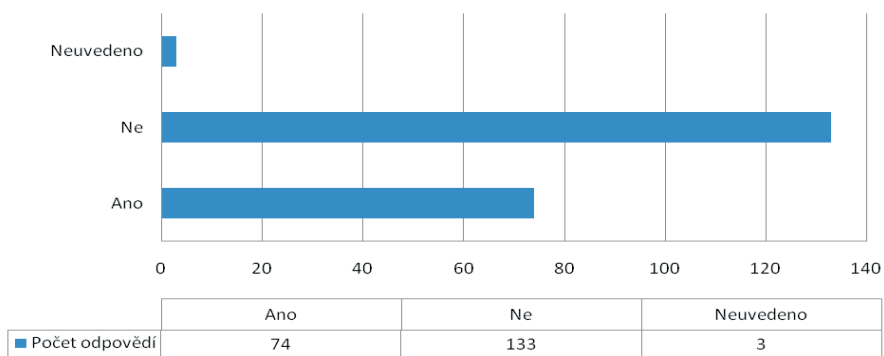
Uvedte základní složky Integrovaného záchranného systému

Evakuace školy

Respondenti byli tázáni, co udělají, pokud bude nařízena evakuace. Jejich odpovědi byly, bohužel, velmi znepokojující. Celá polovina (51 %) by v případě mimořádné události, na kterou bylo obyvatelstvo upozorněno varovným signálem, obtelefonovala příbuzné, 81 % by se ihned snažilo (bez ohledu na okolnosti) dopravit domů. Nad pravidly evakuace se většina studentů vůbec nezamýšlela.

Víte, kde má naše škola určené místo shromažďování pro případ mimořádné události s nutností evakuace školy?

Je pozoruhodné, že pouze 74 oslovených studentů (35 %) ví, kde se nalézá shromaždiště Pedagogické fakulty UK v Praze. 133 respondentů (64 %) nezná místo shromažďování. 3 účastníci (1 %) šetření na tuto otázku neodpověděli. Evakuační plány jsou studentům k dispozici na veřejně přístupných místech fakulty.

Ohrožení nebezpečnými látkami

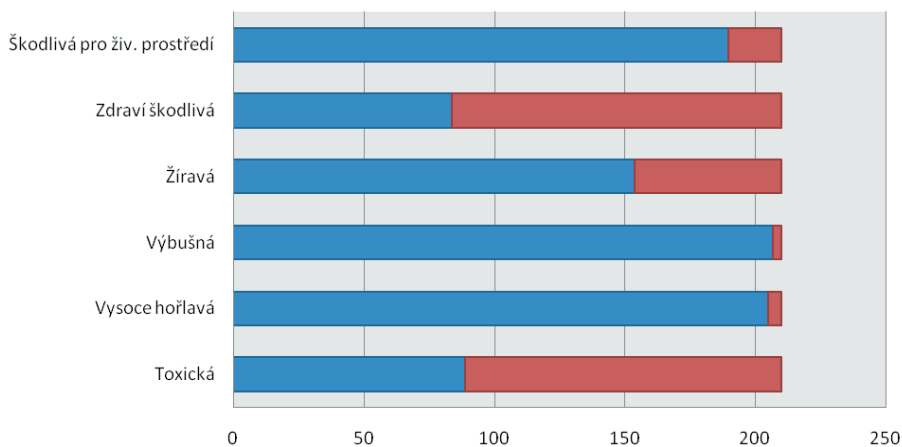
Jedna z položek byla zaměřena na znalost symbolů pro označení nebezpečných látek:

Orientace v této problematice je nezbytná pro každodenní život člověka, nikoli pouze v případě mimořádných událostí. Znalost symbolů umístěných na obalech výrobků běžné potřeby nám pomáhá zvážit možná rizika jejich použití a chránit své zdraví při manipulaci s látkami, které jsou nebezpečné.

Výzkum dále ukázal, že i této tematice je třeba ve výchově ke zdraví věnovat zvýšenou pozornost.

Označení nebezpečných látek na obalu

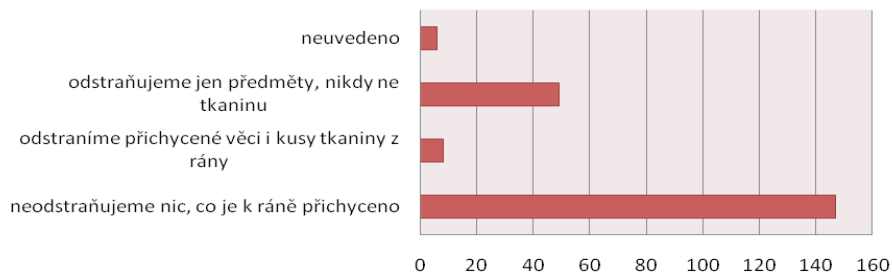

	Toxická	Vysoce hořlavá	Výbušná	Žíravá	Zdraví škodlivá	Škodlivá pro živ. prostředí
■ Správná odpověď	89	205	207	154	84	190
■ Špatná odpověď	121	5	3	56	126	20

Z grafu je patrné, že pouze 89 účastníků šetření (42 %) správně označilo toxickou látku a jen 84 oslovených (40 %) znalo symbol pro označení látky zdraví škodlivé. V ostatních případech jsou zřejmě symboly tak návodné, že dotazovaní téměř nechybovali.

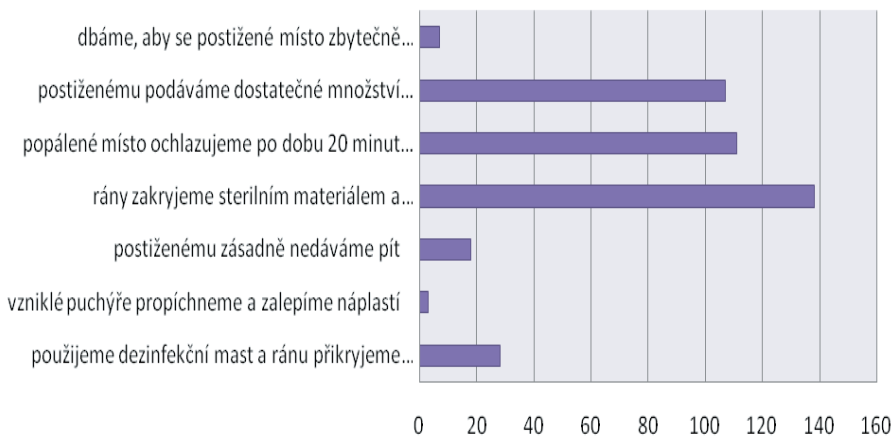
Postup první pomoci při popálení a opaření

U závažných popálenin a opaření

	neodstraňujeme nic, co je k ráně přichyceno	odstraníme přichycené věci i kusy tkaniny z rány	odstraňujeme jen předměty, nikdy ne tkaninu	neuveдено
Počet	147	8	49	6

Při popáleninách

	použijeme dezinfekční mast a ránu přikryjeme sterilním materiálem	vzniklé puchýře propíchneme a zalepíme náplastí	postiženému zásadně nedáváme pít	rány zakryjeme sterilním materiálem a vyhledáme lékaře	popálené místo ochlazujeme po dobu 20 minut pod tekoucí vodou	postiženému podáváme dostatečné množství tekutin	dbáme, aby se postižené místo zbytečně nepoškodilo
Počet	28	3	18	138	111	107	7

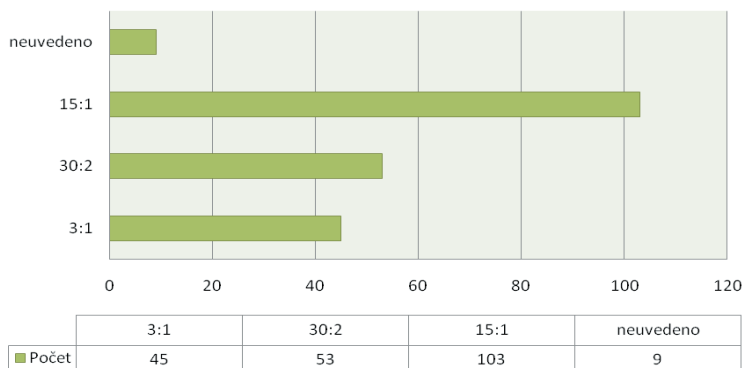
* Někteří oslovení studenti označili i více možností.

Kardiopulmonální resuscitace

Klíčovou dovedností při poskytování první pomoci jsou úkony směřující k neprodlenému obnovení základních životních funkcí.

Dle doporučení Evropské resuscitační rady došlo v roce 2005 ke **změně poměru při kardiopulmonální resuscitaci**. U dětí starších 1 roku a u dospělých má být poměr 30 stlačením hrudníku ku 2 vdechům do úst.

Poměr při kardiopulmonální resuscitaci u osob starších 1 roku

Správně tedy odpovědělo pouze 53 účastníků šetření (25 %), většina dotázaných respondentů 103 (49 %) uvedlo poměr 15:1. Poměr 3:1 se v současné době používá u kardiopulmonální resuscitace u dětí do 1 roku – tuto možnost označilo 21 % (45 dotázaných). 9 studentů/studentek na tuto otázku neuvědělo odpověď.

Náměty a připomínky

Z volných odpovědí respondentů je patrné, že si studenti učitelství uvědomují své nedostatečné znalosti z oblasti ochrany za mimořádných událostí a zejména nepřipravenost poskytnout první pomoc. Pro ilustraci zde uvádíme některé výroky: „Opravdu nevím, jak bych se v případě mimořádné události měl/a zachovat.“; „Bylo by třeba zařadit více praktické výuky na toto téma, hlavně kurzy první pomoci jak pro žáky ZŠ, tak i pro učitele.“; „Je to dobrý nápad vyučovat toto téma na pedagogických fakultách.“

Implementace ochrany za mimořádných událostí do učitelského vzdělávání

Výzkumným šetřením bylo potvrzeno, že **informovanost studentů učitelství o problematice ochrany za mimořádných událostí je zcela nedostačující**. V rámci první etapy řešeného projektu byl proto vytvořen návrh koncepce plošného začlenění sledované problematiky do prezenčního studia učitelství. Následně se počítá s pilotním ověřováním navržených obsahů.

Do studijních programů učitelství je žádoucí problematiku ochrany za mimořádných událostí zpracovat ve třech rovinách:

- **Ve studiu Učitelství pro 1. st. ZŠ** – jako součást modulu výchovy ke zdraví se zdůrazněním problematiky poskytování první pomoci.
- **V přípravě pedagogů pro SŠ a 2. stupeň ZŠ ve společném základu** – jako nedílnou součást nabídky předmětů pro studenty bakalářského i magisterského studia. Předmět je nutno koncipovat v integrovaném pojetí zdravého životního stylu, zdravotní gramotnosti, první pomoci. Výstupem výuky – ochrana za mimořádných událostí – jako součást působení třídního učitele.
- **V přípravě pedagogů – specialistů pro oblast výchovy ke zdraví** – jako součást nově koncipovaného studijního oboru – výchova ke zdraví. Studenti (absolvováním řady vzájemně navazujících předmětů) zde postupně získají hluboké odborné znalosti o ochraně zdraví i celkový obraz o strategiích zdravého životního stylu a možnostech chránit zdraví své a druhých lidí i při událostech mimořádného, příp. hromadného ohrožení.

O výsledcích výzkumné sondy a dalších aktivitách projektu zaměřeného na zkvalitňování přípravy budoucích učitelů na PedF UK byla podána **informace na celostátním odborném semináři**, který se konal v září 2008 pod garancí GŘ HZS. Toto setkání odborníků na mezirezortní úrovni se stalo významným mezníkem při hledání efektivních přístupů a forem vzdělávání učitelů v oblasti ochrany člověka za mimořádných událostí.

READINESS OF THE FUTURE TEACHERS TO PREVENTION AND PROTECTION IN EMERGENCY

Abstract: This report focuses on the current problems of readiness of teachers to implement the thematic complex “Human Protection in Emergency” into educational plans at elementary schools. The selected results of a research study are presented hereby. The study was done at Charles University in Prague (Pedagogic Faculty) in cooperation with the Fire Service of Czech Republic. The aim of the research was to monitor the level of awareness concerning the problems of protection in emergency among students of pedagogy, to find out about their needs in the given area and their readiness to impact pupils according to the valid curriculum. The results were used in drafting of a new accredited educational program “Teaching of education towards health”.

Keywords: Human protection in emergency, education towards health, training of teachers